

Jakob Medved

SPREMEMBE V IZRABI ZEMLJIŠČA IN PRESLAJANJE KMEČKEGA
PREBIVALSTVA V SLOVENIJI V ZADNJIH DVEH DESETLETJIH

Uvod

V zadnjih dveh desetletjih je Slovenija doživela temeljite gospodarske in družbene spremembe, ki se kažejo v naglem razvoju vseh panog gospodarstva in v spreminjanju poklicne sestave prebivalstva. Gospodarska struktura se je znatno spremenila; iz predvojne zaostale agrarne dežele se je Slovenija razvila v industrijsko-agrarno deželo. Ugotoviti, kako se ta razvoj kaže v spreminjanju stare agrarne strukture in nastajanju novih oblik v podeželski pokrajini, je osnovni namen tega prispevka. V zastavljeni nalogi sem želel prikazati zlasti:

a) osnovna obdobja gospodarskotehničnega razvoja v kmetijstvu v Sloveniji;

b) razvoj posestne strukture;

c) spreminjanje smeri in načinov izrabe zemljišča zaradi prevrednotenosti naravnih razmer za kmetijsko izrabo tal in različne socialno-posestne strukture;

č) vplivi različne velikosti posestev, uvajanja mehanizacije in novega vrednotenja naravnega potenciala za kmetijsko izrabo tal na preslajanje kmečkega prebivalstva.

**1. Glavna obdobja gospodarsko-tehničnega razvoja v kmetijstvu
v Sloveniji**

Kot za večino evropskih dežel, je tudi za Slovenijo v predindustrijskem obdobju značilna močna agrarna prenaseljenost, zato to obdobje lahko imenujemo tudi fazo zgoščevanja agrarne naseljenosti. Počasna, toda stalna rast števila agrarnega prebivalstva in pomanjkanje možnosti zaposlitve v drugih poklicih sta bila glavna dejavnika, ki sta povzročala notranjo kolonizacijo (kjer so za to še

obstajale možnosti) in drobitev obstoječih kmetij. Glede na posebne naravne razmere v Sloveniji, kjer se stikajo skoraj vse evropske naravno geografske regije, so nastale po posameznih področjih različne oblike in različne gostote agrarne naseljenosti. Razen vrednosti naravnih razmer za agrarno izrabo tal v predindustrijskem obdobju so na gostoto in tip poselitve ter na poljsko razdelitev odločilno vplivali tudi tehnični, socialni, ekonomski, politični, pravni in kulturni dejavniki tiste in starejših dob. Kako se ti vplivi odražajo v tipu poselitve in poljski razdelitvi Slovenije, nam je prikazal S. Ilešič v svojih delih.¹ Glede na vrednost naravnih razmer za kmetijstvo je za celotno Slovenijo značilna izredno gosta poselitev in razdrobljenost kmetij. V obdelavo so pritegnili vsako za kmetijstvo količkaj primerno zemljišče. Izven kmetijske izrabe so ostala le tista potencialna kmetijska zemljišča, katerih kultivacija bi zahtevala zelo velika finančna sredstva. Tudi drobljenje kmetij so ponekod pospeševali, drugod pa ovirali razni družbeni dejavniki. Najvidnejše posledice se kažejo v tistem delu našega gorskega sveta, kjer so avstrijski zakoni ovirali delitev kmetij. Tam so v večini primerov ostale kmetije cele, višek agrarnega prebivalstva pa se je naseljeval na obrobju posestev, v dolinah in grapah, kot agrarni proletarijat, gozdni delavci, oglarji, obrtniki itd.

Zaradi malega deleža neagrarnega prebivalstva, nerazvitega prometa in prevlade naturalnega gospodarstva so bile potrebe po tržni proizvodnji kmetijskih pridelkov zelo skromne, zato je na kmečkih gospodarstvih prevladovala polikulturalna in samooskrbna usmeritev.

Razvoj industrije je sprožil številne procese v agrarni pokrajini. Nastajanje vedno novih in večjih tovarn in s tem vedno večjih možnosti za zaposlitev v neagrarnem gospodarstvu je povzročilo neprestano preseljanje in odseljevanje kmečkega prebivalstva. Z rastjo števila neagrarnega prebivalstva se je začela tudi nagla rast potreb po tržni proizvodnji kmetijskih pridelkov. Te spremenjene socialno-ekonomske razmere so pomenile v kmetijstvu obdobje intenzifikacije izrabe zemljišča. To obdobje, ki na zasebnih gospodarstvih traja od začetka preteklega stoletja pa vse do konca druge svetovne vojne, lahko v Sloveniji razdelimo na dve podobdobji ali fazi.

Prva faza zajema čas od začetka intenzifikacije do prvih desetletij druge polovice preteklega stoletja, ko se je v agrarnem gospodarstvu že začel čutiti vpliv razvijajoče se industrije in novih prometnih sredstev. Kmetijstvo je v tem času skušalo z večjim vlaganjem dela, zlasti z opuščanjem prahe, z boljšim kolobarjenjem, z ustreznnejšim gnojenjem, uvajanjem intenzivnejših kultur (okopavine, detelja itd.) in naprednejših sort ter boljših pasem živine dvigati donose in si tako ustvariti pogoje za preživljanje. Kljub počasni rasti števila prebivalstva se je agrarna gostota neprestano višala.

¹ S. Ilešič, Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. Ljubljana 1950; S. Ilešič, Die Flurformen Sloweniens im Lichte der europäischen Flurforschung. Regensburg 1959.

Sredi preteklega stoletja se v agrarnem gospodarstvu že čutijo vplivi nastajajoče industrije in novega prometnega sredstva — železnice. Ker so nastajale predvsem male tovarne, je bil tudi njihov vpliv omejen na ozko okolico. Mnogo večje in temeljitejše spremembe je povzročila železnica. Pocenitev prevoza je olajšala trgovsko menjavo na velike razdalje, kar se je med drugim odražalo tudi v lažji prodaji kmetijskih pridelkov. Zlasti pa je močno porasla vrednost lesa in lesnih izdelkov. Zaradi tega so kmetije v gorskih predelih, zlasti če so imeli večjo zemljiško posest, začeli opuščati poljedelstvo ter iskati dohodke v gozdu in živinoreji.

S temi gospodarsko-tehničnimi spremembami se začne druga faza a intenzifikacije, ki traja vse do konca druge svetovne vojne. Na splošno se intenzifikacija izrabe zemljišča (glede na vloženo delo) še stopnjuje. Vrednost kmetijskih in gozdnih zemljišč polagoma, toda neprestano narašča, kar povzroči, da začnejo segati po kmečki zemlji vedno novi sloji neagrarnega prebivalstva. Zadolževanje kmetov in prehajanje kmetij v roke neagrarnih lastnikov je sicer značilno za celotno obdobje, toda največjo intenzivnost doseže v obdobju večjih gospodarskih kriz proti koncu prejšnjega stoletja ter v četrtem desetletju tega stoletja. Ker skromna in počasi se razvijajoča industrija ni mogla sprejeti viška prebivalstva iz prenaseljenih agrarnih področij, je za to obdobje značilno močno sezonsko in stalno odseljevanje kmečkega prebivalstva v tujino, zlasti v ZDA, Argentino, Kanado, Francijo, Nemčijo, Belgijo itd.

Te ugotovitve pa veljajo samo na splošno, po posameznih področjih so velike razlike. Različne socialnoposestne skupine v različnih naravno-geografskih razmerah so si iskale posebne poti prilagajanja novim razmeram. Tudi velike kmetije že v tem obdobju močno skrčijo število najete delovne sile. Pri tem jih v različnih naravno-geografskih razmerah vodijo različni razlogi. V ugodnejših naravno-geografskih razmerah jim to omogoča uvajanje naprednejšega poljedelskega orodja, v hribovitih predelih pa preusmerjanje od poljedelstvo — živinorejske usmeritve k živinoreji in gozdarstvu. Pri veliki večini kmetij se že v tem času začne rušiti tradicionalni polikulturni sistem. Za domače potrebe sicer na kmetijah še nadalje goje večino kultur, ki tam uspevajo, vendar zaradi manjšega števila ljudi na kmetiji in s tem manjših potreb po prehrani polagoma prehajajo k določeni tržni usmeritvi. Srednje kmetije, ki so v tem času že večinoma brez tuje delovne sile, stopnjujejo intenzifikacijo in skušajo z gojitvijo intenzivnih kultur čim bolj zadostiti domačim potrebam, z viškom pridelkov pa dobiti potrebna finančna sredstva za davke in druge izdatke. Prebivalstvo malih kmetij (njihova absolutna velikost je lahko v različnih naravnih razmerah zelo različna) se v tem času skrči na člane ožje družine. Njihovi preostali prebivalci si skušajo z gojitvijo intenzivnih kultur in z raznimi dodatnimi sezonskimi ali stalnimi zaposlitvami ustvariti možnosti za preživljanje. Veliko število malih in srednjih kmetov pa odhaja na stalno ali sezonsko delo v tujino.

Novo obdobje v razvoju našega agrarnega gospodarstva nastopi z zmago ljudske revolucije. Z nacionalizacijo in z izvedbo agrarne reforme so zemljišča nekdanjih tujih in domačih veleposestnikov ter drugih neagrarnih lastnikov postala splošna ljudska last. Gozdovi in večji kosi strnjenih kmetijskih zemljišč so ostali v družbeni lasti in so bili osnova za razvoj družbenih kmetijskih in gozdnih gospodarstev. Z navedenimi ukrepi in nadaljno arondacijo se je delež zemljišč družbenega sektorja polagoma večal in je leta 1961 znašal 28 %, leta 1966 pa 31 % celotne površine Slovenije. Pri prostorski razširjenosti družbene posesti lahko ugotovimo določene značilnosti. Največji je njen delež v tistih občinah, kjer je bila v preteklosti močna tuja veleposest in kjer je propadlo največ kmetij (Kočevje 81,3 %, Jesenice 61,3 %, Radovljica 59,5 %, Tržič 56,9 %, Tolmin 56,4 %, Postojna 49,3 %, Ravne na Koroškem 46 %, Mozirje 40,9 % itd.). V teh občinah družbena posest zajema predvsem gozdove in nerodoviten svet, le v občinah Kočevje in Postojna tudi nekaj več kmetijskih zemljišč. Najmanjši je delež družbene posesti v razgibanem sredogorskem in subpanonskem svetu, kjer prevladuje drobna posest in kjer ni ugodnih pogojev za nastanek večjih kmetijskih obratov (Metlika 8,7 %, Sevnica 10,7 %, Šentjur pri Celju 11,2 %, Brežice 13,1 % itd.).

V družbenem sektorju kmetijskega gospodarstva so odpadli negativni vplivi, ki izvirajo iz neustreznih socialnoposestnih razmer, zato se je izraba zemljišča in usmerjenost kmetijske proizvodnje spreminjala v skladu z novim vrednotenjem vrednosti človekovega dela in razvojem agrotehnike.

Manjši kosi kmetijskih zemljišč, ki iz različnih razlogov (osamljenost, razdrobljenost parcel, strmina itd.) niso primerni za družbena kmetijska posestva, so bili razdeljeni med agrarne interesente. S tem ko so nekdanji najemniki postali lastniki teh zemljišč, se je izraba zemljišča spreminjala tako kot na drugih malih kmetijah.

Povojno obdobje je prineslo spremembe tudi zasebnemu kmetijstvu. V času ekstenzivne industrializacije je slovensko podeželje izgubilo izredno veliko število ljudi. Iz oddaljenih agrarnih predelov so se ljudje odseljevali v močno razširjena stara ali pa novo nastala industrijska središča. V okolici teh središč in ob ugodnejših prometnih poteh pa je prebivalstvo ostalo doma in od doma hodilo na delo. Oba procesa, odseljevanje in preslajanje, sta naglo nižala agrarno gostoto. Naglo nižanje števila kmečkega prebivalstva, administrativno določene cene za kmetijske pridelke ter zaprtost našega gospodarstva so sprožile ekstenzifikacijo izrabe zemljišča. Ta anomalija v razvoju agrarnega gospodarstva je posledica temeljitih družbeno-gospodarskih sprememb. Medtem ko je nagli razvoj industrije in ostalega neagrarnega gospodarstva naglo nižal število razpoložljive delovne sile v kmetijstvu, pa industrija ni bila sposobna, da bi vzporedno s tem nudila kmetijstvu potrebno mehanizacijo. Zaradi tega so se kmetije kljub uporabi stare primitivne tehnike skušale z notranjimi spremem-

bami prilagajati novim družbeno-gospodarskim razmeram. Večje kmetije so vzporedno z manjšanjem števila delovne sile opuščale številne kulture, ki zahtevajo največ dela (lan, mak, riček, korenje itd.), druge okopavine pa so sejali predvsem samo za lastne potrebe. Manj primerna (osamljena, oddaljena, težko dostopna, strma, itd.) kmetijska zemljišča pa so prepustili ogozdovanju ali ozelenjevanju. Tako se je na večjih kmetijah z notranjimi spremembami usmerjenosti izrabe zemljišča vsaj deloma dvignila storilnost dela. Srednje kmetije v tem času nimajo pogojev za bistveno menjavo smeri izrabe zemljišča (izjema so samo tiste kmetije, kjer sta se eden ali dva člana družine zaposlila v neagrarnem gospodarstvu), zato še vztrajajo pri starem sistemu. Večja ali manjša intenzivnost izrabe zemljišča je odvisna od starostne strukture in velikosti družine. Edine večje spremembe so spreminjanje manj primernih obdelovalnih zemljišč v travišča. V tem času se v predelih, ki so oddaljeni od neagrarnih središč, izpraznijo kočje agrarnega, gozdarskega in viničarskega polproletariata. Njihovo mesto pa zavzame nekdanji »srednji kmet«. V okolici industrijskih središč in ob ugodnih prometnih poteh pa se kočarji in mali kmetje večinoma zaposle v neagrarnem gospodarstvu.

V najnovejšem obdobju, ki zajema čas od začetka uvajanja gospodarske reforme, se v vsa področja gospodarstva naglo uvaja moderna tehnika; zato prodira moderni način proizvodnje naglo tudi v kmetijstvo, zlasti v družbeni sektor. Rezultati se kažejo v porastu storilnosti in večanju donosov². Z gospodarsko reformo se vedno bolj vključujemo v mednarodno delitev dela, odpravljamo administrativno določene cene in prehajamo na tržno vrednost proizvodov in pridelkov. Vse to povzroča, da je rast življenjske ravni tako posameznika kot skupnosti mogoča samo na osnovi večanja produktivnosti dela. To pa lahko kmečki delavec veča samo na osnovi uvajanja mehanizacije in drugih agrotehničnih ukrepov ali pa s skrajno ekstenzifikacijo izrabe zemljišča. Za oba načina pa bo kmečka družina rabila vedno večja zemljišča. Nasproti temu socialno-ekonomskemu procesu pa stoji stara, že davno preživela posestna struktura, ki v večini primerov ne dovoljuje produktivne izrabe delovnih kapacitet normalno številne kmečke družine in ovira nadaljnji razvoj.

² V družbeni proizvodnji se je zmanjšalo število zaposlenih za 10 %, medtem ko je produktivnost narasla za 66 % (razmerje 1967 : 1964/65). Pri pšenici se je poraba ur živega dela zmanjšala od 126 ur leta 1961 na 72 ur na ha leta 1967, ali od 3,5 na 1,6 ure za stot zrnja. Produktivnost v zasebnem sektorju močno zaostaja. Leta 1965 je bila npr. poraba ur živega dela pri boljših kooperantih povprečno 247 ur za ha ali 8,4 ure za stot pšenice, kar je petkrat več kot na družbenih posestvih. Gl. V. Štern, Agrarno ekonomske raziskave in študije ter problemi kmetijstva. Sodobno kmetijstvo. Ljubljana 1969, št. 1-2.

2. Razvoj posestne strukture

Gradivo in metode analize. Podatki o velikosti posestev so zelo pomajkljivi. Različni kmetijski popisi, ki so med drugim vključevali tudi velikost kmečkih gospodarstev, so uporabljali različne kriterije. Med obema vojnama je bil popis leta 1951, ki pa je bil le deloma obdelan in objavljen. Osnova za popis velikosti kmečkega gospodarstva je bila vsa površina na kateri so gospodarili. Iste kriterije so uporabljali tudi pri kmetijskem popisu leta 1960 in leta 1969. Drugi popisi zasebnih kmečkih gospodarstev po osvoboditvi so temeljili na lastninskem načelu, zato se podatki ne dajo med seboj točno primerjati. Tudi v kriterijih, kaj je gospodarstvo, so med posameznimi popisi precejšnje razlike. Zadnja dva popisa iz leta 1960 in 1969 smatrata za zasebno kmečko gospodarstvo vsako gospodarstvo, ki ima najmanj 10 arov zemlje, če pa jih ima manj, pa le takrat, če goji zelenjavo, cvetje ali drugo za prodajo, oziroma če ima določeno število živine. Zaradi tega nam le zadnja dva popisa omogočata točnejšo medsebojno primerjavo podatkov. Primerjava njunih podatkov s podatki prejšnjih popisov pa nam lahko nudi le orientacijsko sliko.

Velika ovira, ne samo za znanstveno raziskovalno delo, temveč predvsem za uspešnejše odpravljanje zaostalosti pri zasebnem kmetijstvu, je v tem, da še vedno nimamo podrobno obdelanih podatkov o velikosti gospodarstev iz kmetijskega popisa leta 1970. Obstajajo samo podatki za politične občine, te pa so zelo velike in obsegajo zelo različne naravnogeografske enote, kar znatno zniža realno vrednost poprečnih podatkov zanje in zabriše razlike znotraj njihovih mejâ.

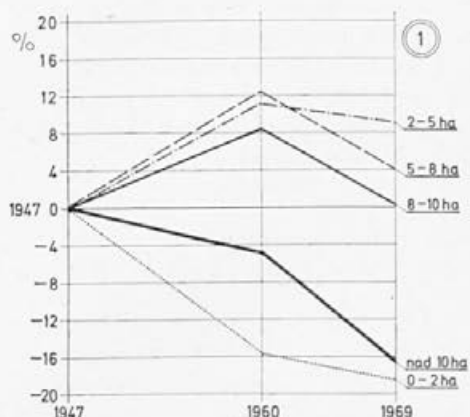
Razvoj posestne strukture. Poprečna velikost zasebnega kmečkega gospodarstva v Sloveniji je nekoliko nad jugoslovanskim poprečjem, ki je leta 1969 znašalo 5,8 ha. Leta 1951 je bila poprečna velikost kmečkega gospodarstva v Sloveniji 8,27 ha (4,5 ha brez gozda), leta 1947 6,74 ha

Tab. 1 Razvoj posestne strukture

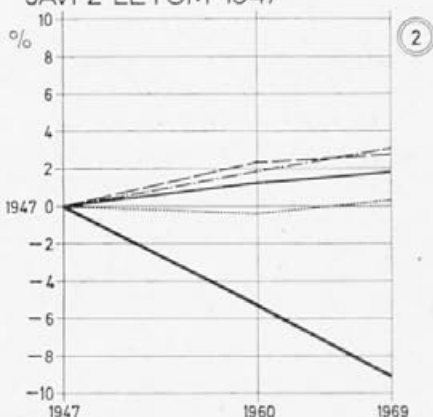
Velikost gospodarstev v ha	Število zasebnih kmečkih gospodarstev v tisočih			Struktura zasebnih kmečkih gospodarstev v %		
	1947	1960	1969	1947	1960	1969
do 2 ha	77	65	63	38,7	35,5	35,4
od 2—5 ha	44	49	48	22,1	25,3	26,0
od 5—8 ha	24	27	26	12,1	13,9	15,8
od 8—10 ha	11	12	11	5,5	6,2	6,5
nad 10 ha	45	41	36	21,6	21,1	20,5
Skupno	199	194	185	100	100	100

(4,5 ha brez gozda), leta 1949 5,8 ha, leta 1950 5,5 ha, leta 1960 6,7 ha in leta 1969 6,2 ha. Poprečna velikost zasebnega kmečkega gospodarstva se je med leti 1949 in 1960 nižala verjetno deloma zaradi nastajanja in razpusta kmečko-obdelovalnih zadrug, deloma pa zaradi neenakih kriterijev pri popisih.

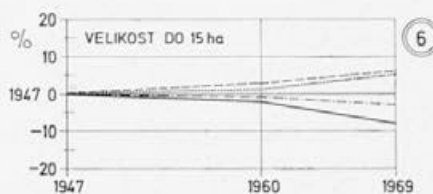
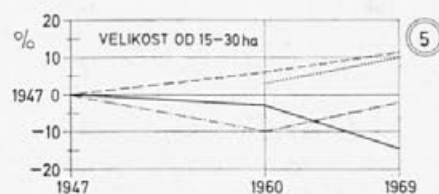
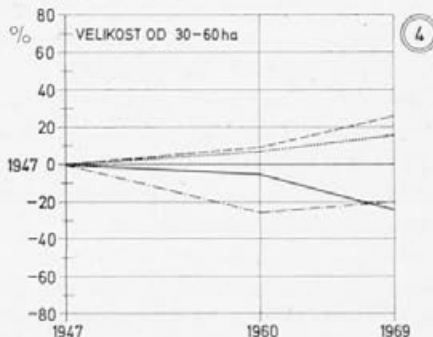
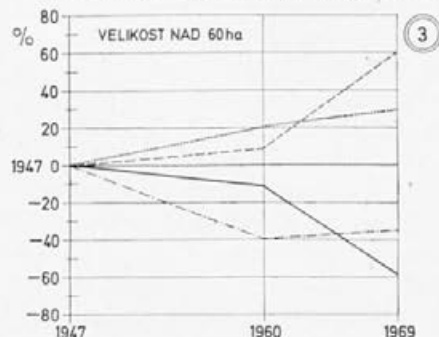
GIBANJE ŠTEVILA POSESTEV
PO VELIKOSTNIH SKUPINAH
OD LETA 1947 - 1969

GIBANJE OBSEGA ZEMLJIŠČ, KI
JIH POSEDUJEJO POSAMEZNE
VELIKOSTNE SKUPINE V PRIMER-
JAVI Z LETOM 1947

PRIMER SPREMINJANJA IZRABE ZEMLJIŠČA PRI RAZLIČNIH VELIKOSTNIH SKUPINAH KMEČKIH GOSPODARSTEV

— NJIVE

- - - TRAVNIK

- · - · - PAŠNIK, PLANINE

..... GOZD

h.

Podatki v tabeli 1 nam kažejo, da se je v času od 1947. do 1960. leta zmanjšalo število gospodarstev v najmajši in največji posestni skupini. V posestni skupini do 2 ha se je zmanjšalo za 15,6 %, v posestni skupini nad 10 ha pa za 4,6 %. Število gospodarstev v vmesnih skupinah pa je znatno poraslo. V velikostni skupini od 2 do 5 ha se je število gospodarstev povečalo za 11,5 %, v skupini od 5 do 8 ha za 12,5 % in v skupini od 8 do 10 ha za 9 %. Skupno število gospodarstev se je v navedenem obdobju zmanjšalo za okrog 5.000 ali za 2,5 %.

Za obdobje od leta 1960 do 1969 je značilno, da se manjša število kmečkih gospodarstev v vseh velikostnih skupinah. Najmanj je nazadovalo v prvih dveh velikostnih skupinah (v skupini do 2 ha za 3 %, v skupini od 2 do 5 ha pa za 2 %). V naslednjih velikostnih skupinah je nazadovanje znatno večje. V velikostni skupini od 5 do 8 ha je padlo število gospodarstev za 7,4 %, v skupini od 8 do 10 ha za 8,3 % in v skupini nad 10 ha za 12,2 %. Skupno se je v navedenem času zmanjšalo število kmečkih gospodarstev za okrog 11.000 ali za 5,6 %.

V celotnem obdobju zadnjih dveh desetletij (od 1947. do 1969, gl. diagram 1), se je zmanjšalo število kmečkih gospodarstev za okrog 16.000 ali za 8 %. Vse to zmanjšanje gre na račun dveh velikostnih skupin. V velikostni skupini do 2 ha je padlo število gospodarstev za 18,1 %, v skupini nad 10 ha pa za 16,3 %. Nekatere vmesne velikostne skupine pa kažejo znaten porast števila gospodarstev: skupina od 2 do 5 ha za 9,1 % in skupina od 5 do 8 ha za 4,1 %. Skoraj nespremenjeno je število kmetij v velikostni skupini od 8 do 10 ha.

Zanimivo sliko nam nudi primerjava obsega zemljišč, ki so jih posedovale posamezne velikostne skupine gospodarstev v obravnavanem času (diagram 2). Obseg zemljišč gospodarstev v velikostni skupini do 2 ha je od leta 1947 do leta 1960 nekoliko nazadoval (za 0,1 %), po tem letu pa kaže malenkosten porast (za 0,6 %). Pri vseh posestnih skupinah v velikosti od 2 do 10 ha obseg zemljišč narašča, znatno pa je nazadoval samo pri velikostni skupini nad 10 ha in to do leta 1960 za 5,2 %, ter od leta 1960 do 1969 za 5,8 %.

Kakšne značilnosti razvoja posestne strukture se uveljavljajo po posameznih katastrskih občinah Slovenije, zaradi že prej omenjenih ovir ni mogoče ugotoviti. Toda že skromen pogled stanja velikosti posestev po posameznih političnih občinah iz leta 1960 nam kaže veliko zaostalost naše socialnopoestne strukture. Največji delež drobne posesti, nad 80 % gospodarstev v velikostnih skupinah pod 5 ha, je v občini Ljubljana-Center, v treh obalnih občinah in v občini Lendava. Petnajst občin (Gornja Radgona, Maribor, Ormož, Ljutomer, Brežice, Celje, Ljubljana-Siška, Nova Gorica, Lenart, Hrastnik, Kočevje, Šmarje pri Jelšah, Ljubljana-Moste, Žalec in Slovenska Bistrica) ima 60 do 80 % vseh posestev v velikosti pod 5 ha. Te občine zavzemajo predvsem predgorski in subpanonski svet ter okolico večjih mest. Devet občin ima pod 10 % posestev večjih od 10 ha. V to skupino spadajo vse tri obalne občine ter občine Murska Sobota, Lendava, Gornja Radgona, Brežice ter Ljubljana-Center.

Nad 40 % posestev v velikosti nad 10 ha ima samo osem občin (Zagorje, Črnomelj, Cerknica, Ravne na Koroškem, Idrija, Litija, Škofja Loka in Dravograd). Navedene občine obsegajo pretežno gorski svet, zato imajo kmečka gospodarstva le malo obdelovalne zemlje, večino posestva obsegajo gozdovi ali slabi kraški pašniki.

Srednje velikostne skupine niso v nobenem predelu Slovenije izrazito v ospredju. Skupno je samo pet občin (Murska Sobota, Smarje pri Jelšah, Metlika, Ajdovščina in Sežana), kjer srednja kategorija od 5 do 10 ha obsega več kot 25 % vseh posestev.

Navedeni podatki nam dokazujejo, da naša posestna struktura odraža vrednotenje človekovega dela v predindustrijskem obdobju, ko so bila glavna poljedelska orodja motika, ralo, vile in grablje. Zaradi tega so med realno vrednostjo naravnih razmer za sodobno agrarno izrabo tal in med velikostjo posestev zelo velika neskladja, iz tega pa izhajajo težnje po rušenju obstoječih razmer. Te težnje so tem močnejše in proces rušenja obstoječe strukture tem intenzivnejši, čim večja so v določenem okolju ta neskladja. V Sloveniji so zelo velika, zlasti pa v njenem severovzhodnem, vzhodnem in jugovzhodnem delu. Poprečna kmetija v Sloveniji je imela leta 1960 4,02 ha kmetijske zemlje, od tega 2,5 ha obdelovalne zemlje in 1,2 ha njiv. V istem času je poprečna kmetija v Veliki Britaniji imela 29,3 ha, v Franciji 15 ha³ in v avstrijski Koroški 27,5 ha⁴.

V obdobju znanstveno-tehnične revolucije, ko vse dežele EGS in SEV z različnimi načini večajo obseg posameznega agrarnega gospodarstva, se pri našem zasebnem kmetijstvu uveljavljajo smeri, ki so značilne za prvo obdobje industrializacije. Ekonomska nujnost neprestanega večanja velikosti agrarnih gospodarstev se odraža tudi v neprestanem spreminjanju velikosti naših družbenih kmetijskih posestev. Od leta 1959 do 1968 se je njihova poprečna velikost v Jugoslaviji povečala od 197 ha na 1.189 ha, v Sloveniji pa od 509 ha na 1.485 ha⁵.

Nič manj problematična kot velikost posestev ni tudi parcelna razdrobljenost. Po popisu iz leta 1960 je bila kmečka zemlja v Sloveniji razdeljena na 1.522.000 kosov, ali poprečno 6,7 kosov na posestvo. Največja razdrobljenost je v pasu od Prekmurja do Bele Krajine in na Primorskem. Tod so posestva razdeljena tudi na 100 parcel (5). V občini Koper je poprečna velikost parcele 15 a, v občini Lendava 15 a, v občini Krško 19 a, v občini Brežice 25 a itd. Nekoliko večje parcele so le v gorskem svetu, med temi so največje v občini Idrija in sicer 78 a.

³ N. Engelman, Odprta pot za zložbo zemljišč. Sodobno kmetijstvo. Ljubljana 1969, št. 10.

⁴ Unterlagen für den landwirtschaftlichen Betriebsdienst Kärnten. Wien 1960.

⁵ A. Vadnal, M. Andolšek, Z. Kovič, Prvi rezultati popisa kmetijstva 1969. Prikazi in študije XV., št. 3. Ljubljana 1969.

3. Vpliv velikosti kmetij na preslajanje kmečkega prebivalstva

Kakšno stopnjo preslajanja je doseglo prebivalstvo naših agrarnih gospodarstev, ni mogoče v celoti ugotoviti, ker manjkajo potrebni podatki. Podatki statističnih popisov so zelo pomanjkljivi in niso podrobno obdelani. Kot smo že prej navedli, so pri posameznih popisih kriteriji za klasifikacijo različni, zato podatki niso med seboj točno primerljivi⁶.

V prvem obdobju po osvoboditvi, v času ekstenzivne industrializacije, se je delež kmečkega prebivalstva naglo manjšal. Velik del malih in srednjih kmetov v neposredni bližini industrijskih središč in ugodnih prometnih poti se je zaposlil v neagrarnem gospodarstvu. Na posestvu so delali v prostem času ali pa so zemljo obdelovali ostali člani družine. V bolj oddaljenih predelih pa je bilo v ospredju odseljevanje. Takrat se je izpraznila večina koč agrarnega in gozdarskega proletariata. Močno se je zmanjšalo število ljudi na vseh kmetijah, zlasti na malih so ostali samo starejši ljudje, ki se zaradi starosti niso mogli več preseljiti.

Tab. 2. Klasifikacija gospodarstev po popisu iz leta 1960

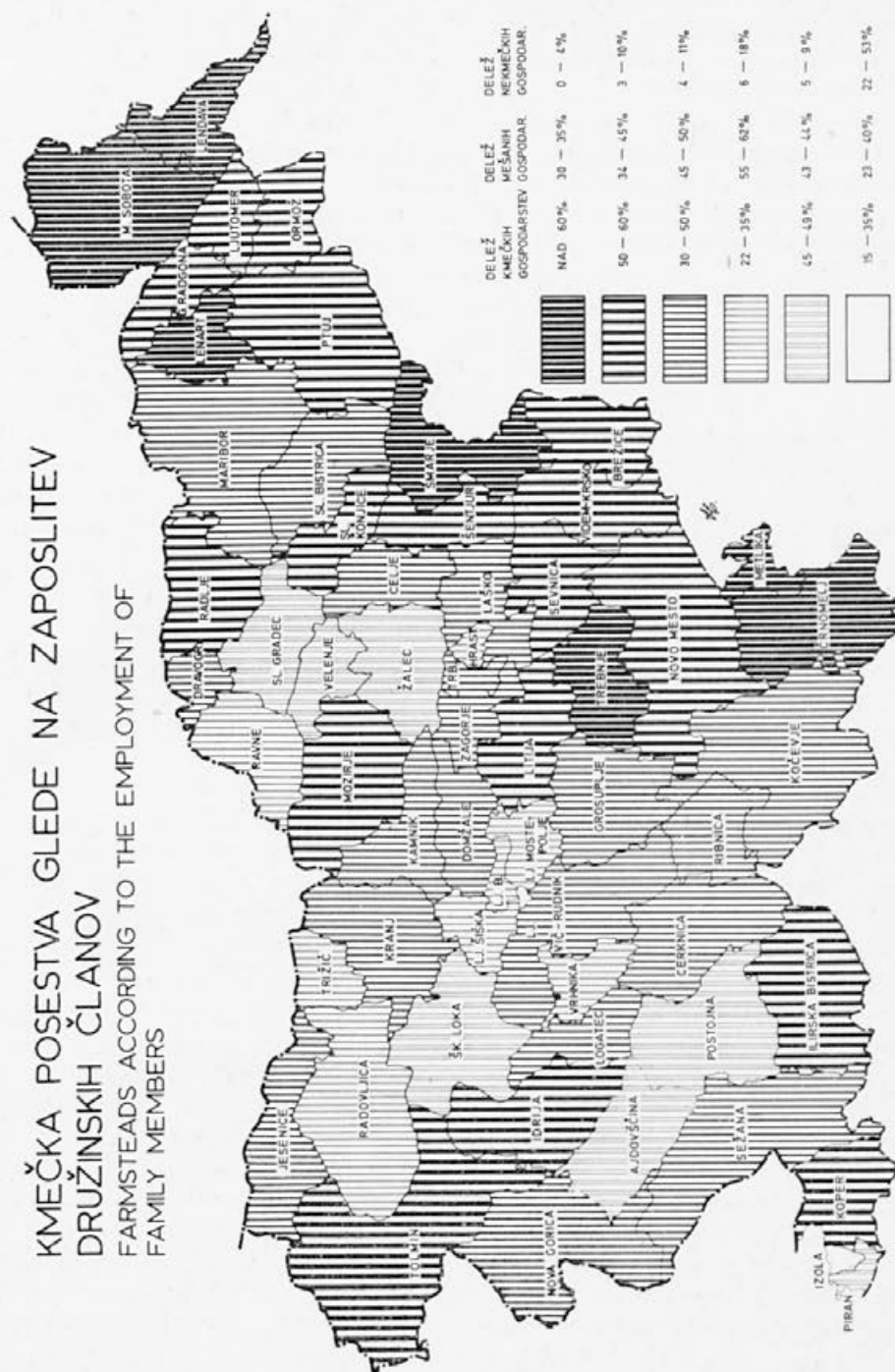
Vrsta gospodarstva	Število gospodarstev	Odstotek
čista kmečka gospodarstva	95.918	49,1
mešana gospodarstva	84.251	45,2
nekmečka gospodarstva	11.306	5,9
gospodarstva brez delovne sile	5.580	1,8
Skupno	194.855	100

Podatki tabele 2 ne odražajo v celoti stvarnih razmer, ker štejejo med čista kmečka gospodarstva tudi tiste kmetije, katerih prebivalci so živeli pretežno od gozda ali pa so na njih živeli ljudje, ki se zaradi starosti sami niso mogli več vzdrževati.

Pregled razširjenosti čistih, mešanih in delavskih ali nekmečkih gospodarstev po posameznih političnih občinah (karta 1) nam kaže zanimivo sliko. Prevlada čistih kmečkih gospodarstev v določenem področju se stopnjuje v obratnem sorazmerju s stopnjo razvoja neagrarnega gospodarstva in razvoja prometnih zvez. Največji delež čistih kmečkih gospodarstev (nad 60 %) je v gospodarsko nerazvitih predelih našega subpanonskega sveta. V to skupino spadajo občine Mur-

⁶ Kriteriji se razlikujejo predvsem glede velikosti gospodarstev, medtem ko so pri klasifikaciji čistih, mešanih in nekmečkih gospodarstev manjše razlike. Čista kmečka gospodarstva so tista, kjer so vsi člani družine zaposleni doma na kmetiji, mešana tista, kjer en član družine dela drugod, nekmečka pa tista kjer več kot en član družine dela izven agrarnega gospodarstva in imajo od tega tudi glavne dohodke.

KMEČKA POŠEVTA GLEDE NA ZAPOSILITEV
 DRUŽINSKIH ČLANOV
 FARMSTEADS ACCORDING TO THE EMPLOYMENT OF
 FAMILY MEMBERS

Karta I

ska Sobota, Lendava, Šmarje pri Jelšah, Lenart, Metlika, Črnomelj in Trebnje. Od 50 do 60 % čistih kmečkih gospodarstev je leta 1960 imelo 17 občin (Radgona, Ljutomer, Ptuj, Ormož, Radlje ob Dravi, Slov. Konjice, Šentjur pri Celju, Brežice, Videm Krško, Sevnica, Litija, Novo mesto, Ilirska Bistrica, Idrija, Tolmin in Koper), ki zavzemajo pretežno subpanonski, kraški in deloma gorski svet.

Največji delež (od 55 do 62 %) mešanih gospodarstev je v tistih industrijsko razvitih občinah, ki imajo slab naravni potencial za agrarno izrabo zemljišča (Ravne na Koroškem, Radovljica, Tržič in Hrastnik) ter v neposredni okolici Ljubljane (Ljubljana-Siška, Ljubljana-Bežigrad, Ljubljana-Moste in Vrhnika). Veliko manjši, toda še vedno prevladujoč delež (od 45 do 55 %) mešanih gospodarstev je značilen za pretežni del Slovenije. Sem spadajo občine Maribor, Slov. Bistrica, Dravograd, Celje, Laško, Trbovlje, Zagorje, Domžale, Kamnik, Kranj, Jesenice, Ljubljana-Vič, Grosuplje, Ribnica, Kočevje, Cerknica, Logatec, Nova Gorica in Sežana. Iste občine, ki imajo največji delež mešanih gospodarstev, imajo tudi relativno velik delež nekmečkih gospodarstev. Večji delež nekmečkih gospodarstev imata še občini Ljubljana-Center in Izola.

Svojevrstno stopnjo preslajanja čistih kmečkih gospodarstev kažejo občine Slovenj Gradec, Velenje, Zalec, Škofja Loka, Ajdovščina, Postojna in Piran, kjer sta deleža čistih kmečkih gospodarstev (od 45 do 49 %) in mešanih gospodarstev (od 45 do 44 %) dokaj v ravnotežju.

V času izvajanja gospodarske reforme je verjetno preslajanje čistih kmečkih gospodarstev v mešana in nekmečka gospodarstva znatno napredovalo, toda zaradi neobdelanih podatkov kmetijskega popisa iz leta 1969 tega ni mogoče točno ugotoviti. Sumarni podatki nam omogočajo le zelo okvirno primerjavo. Ob popisu leta 1969 je bilo v Sloveniji 147.000 članov kmečkih gospodarstev, ki so bili stalno zaposleni zunaj gospodarstev. To število je okrog 20 % vseh članov, ki so takrat živeli na gospodarstvih. Leta 1960 je ta delež znašal 17 %. Med obema popisoma se je delež gospodarstev, katerih člani so zaposleni izven domačega gospodarstva, povečal od 49,1 % na okoli 54 %. Število članov gospodarstev pa se je zmanjšalo od 822.000 na 759.000 ali za 10,1 %. Tudi ti podatki ne ustrezajo v celoti dejanskim razmeram, ker ne vključujejo tistih, ki so sezonsko zaposleni izven agrarnega gospodarstva (doma ali v tujini) ter razne dodatne zaposlitve (v gozdarstvu, turizmu itd). Če upoštevamo vse te dodatne zaposlitve, lahko predvidevamo, da je čistih kmečkih gospodarstev komaj nekaj več kot četrtnina, vsa ostala gospodarstva pa imajo dohodke tudi od drugih zaposlitev. Zaradi tega lahko rečemo, da postaja kmetijstvo v Sloveniji vedno bolj dodatna zaposlitev, odnosno postranski vir dohodkov prebivalcev, zaposlenih v drugih poklicih.

Kakšnim velikostnim skupinam pripadajoča čista kmečka gospodarstva v posameznih predelih Slovenije postajajo mešana in delavska ali nekmečka, nam deloma ponazarja diagram 5. V višjih predelih Mežiške in Dravske doline, kjer prevladuje slabši naravni potencial za kmetijsko izrabo tal, so vsa gospodarstva do 10 ha mešana ali nekmečka. Šele v velikostni skupini od 20 do 50 ha (skupne površine) je delež čistih kmečkih gospodarstev okrog 50 %. Seveda pa se uveljavljajo znatne razlike glede na oddaljenost od industrijskih središč in ugodnih prometnih poti ter s tem možnosti odhajanja na delo. Dnevna delovna migracija sega do višine okrog 1000 m in do tiste oddaljenosti, od koder lahko pride delavec od doma do delovnega mesta in nazaj v 3 urah⁷.

V Podgorju pri Kamniku so vsa gospodarstva do 2 ha mešana ali nekmečka. V velikostni skupini od 2 do 5 ha je delež čistih kmečkih gospodarstev samo 10 %, prevladajo pa šele v velikostni skupini od 8 do 10 ha (70 %)⁸. V Vinorodnih Halozah pa je delež čistih kmečkih gospodarstev že v velikostni skupini do 2 ha zelo velik (46 %), v velikostni skupini od 2 do 5 ha pa že prevladujejo (55 %)⁹.

Čeprav se ti trije predeli po vrednosti naravnega potenciala za kmetijstvo med seboj močno razlikujejo, nam vendar velik delež čistih kmečkih gospodarstev pri najmanjših posestnih skupinah v Halozah kažejo izredno gospodarsko zaostalost ter težke socialno-ekonomske razmere tamkajšnjega kmečkega prebivalstva. Zaradi tega bodo Haloze tudi v bodoče naglo izgubljale mlado prebivalstvo, ostajali pa bodo ljudje, ki se zaradi starosti ne morejo več preseliti in odseliti.

4. Vpliv družbeno-gospodarskega razvoja in velikosti kmetij na spreminjanje izrabe zemljišča

Splošne značilnosti razvoja zemljiških kategorij. Splošne značilnosti razvoja zemljiških kategorij lahko ugotovimo, če primerjamo njihovo stanje v dveh ali več različnih obdobjih. Ugotavljanje razvoja otežkoča netočnost podatkov in neenaki kriteriji pri evidentiranju.¹⁰ Ne glede na te pomanjkljivosti lahko za razdobje 1954—1967 ugotovimo naslednje tendence spreminjanja zemljiških kategorij (tab. 3).

⁷ Anketiranje prebivalstva v k. o. Koprivna, Bistra, Topla, Strojna, Ojstrica, Goriški vrh, Golavabuka, Zg. Razbor (leta 1969). — Prim. J. Medved, I. Gams, Ojstrica nad Dravogradom. GV, Ljubljana 1968.

⁸ V. Klemenčič in soavtorji, Študije o kmetijski izrabi tal v treh vaseh Jugoslavije. GV XXXIV. Ljubljana 1963.

⁹ V. Bračič, Vinorodne Haloze. Založba Obzorja, Maribor 1967.

¹⁰ Za Slovenijo je za različna leta navedena različna skupna površina. Do leta 1955 so senožeti vodili kot posebno kategorijo, po tem letu pa jo vodijo skupno s travniki. Površina sadovnjakov se je zelo povečala, deloma res zaradi novih nasadov, deloma pa zaradi različnih kriterijev pri popisih.

Tab. 5. Spremembe v obsegu zemljiških kategorij v Sloveniji 1954—1967

kategorija	1954	1967
skupna površina v ha	1 964 834,77	2 025 284,69
povečanje skupne pov. v ha		60 449,92
povečanje skupne pov. v ‰		3,1
skupna površina v ‰	100	100
rodovitna zemlja v ha	1 857 232,27	1 907 904,63
v ‰	94,5	94,2
gozdovi v ha	836 527,23	907 443,60
v ‰	42,5	44,8
kmetijska zemlja v ha	1 020 705,04	1 000 458,99
v ‰	52,0	49,4
obdelovalna zemlja v ha	723 428,41	729 552,81
v ‰	36,8	36,0
njive in vrtovi v ha	346 532,50	297 867,88
v ‰	17,7	14,7
sadovnjaki v ha	13 761,09	38 961,59
v ‰	0,7	1,9
vinogradi v ha	30 114,46	22 515,15
v ‰	1,6	1,1
travniki v ha	333 020,36	370 206,15
v ‰	16,8	18,3
pašniki v ha	295 016,31	269 082,47
v ‰	15,0	13,3
trstičja in močvirja v ha	2 260,32	1 825,75
v ‰	0,2	0,1
nerodovitna zemlja v ha	107 602,50	117 382,06
v ‰	5,5	5,8

Razlike v okviru kmetijske zemlje v navedenem času nam kaže tabela 4.

Tab. 4. Spremembe v obsegu kategorij kmetijskih zemljišč 1954—1967

zemljiška kategorija	razlika v ha	razlika v ‰
njive in vrtovi	— 48 664,62	— 14,0
sadovnjaki	+ 25 200,50	+ 80,0
vinogradi	— 7 599,31	— 25,0
travniki in senožeti	+ 37 185,79	+ 11,0
pašniki	— 25 933,84	— 8,8
trstičja in močvirja	— 454,57	— 19,0
Skupne razlike v obsegu kmetijskih zemljišč	— 20 246,05	— 1,9

Tendence v spreminjanju izrabe zemljišča, ki jih kažejo zgornji podatki, so realne. Intenzivnost spreminjanja pa je še znatno večja, kot jo izkazujejo. Zavodi za izmero zemljišč iz različnih razlogov ne morejo slediti dejanskim spremembam. Eden izmed razlogov je v tem, da zasebni kmetje ne prijavljajo sprememb, če nimajo od tega neposredne koristi, ker je sprememba zemljiške kategorije v katastru povezana z izdatnimi stroški. Za zemljišča, ki so v lasti socialističnega sektorja, pa v veliki meri obstajajo pri zavodih za izmero zemljišč še take kategorije, kot so bile v času agrarne reforme, nacionalizacije ali drugih načinov nastajanja te vrste posesti, čeprav se je dejanska izraba zemljišča že močno spremenila. Pomemben razlog je tudi v tem, da zavodi za izmero zemljišč ne morejo sproti opravljati prijavljenega dela in so v večini primerov v znatnem zaostanku.

Razen tega nam podatki za celotno Slovenijo nikakor ne zadoščajo. Naš kmetijski prostor je izredno raznoličen, zato je potrebno, da ugotovimo tendence spreminjanja izrabe zemljišča po posameznih katastrskih občinah. Proučitev podatkov za razdobje 1954—1967 nam pokaže v naši republiki tele tipe spreminjanja izrabe zemljišča:

I. **O g o z d o v a n j e**. V to skupino uvrščamo vse tiste katastrske občine, kjer je prevladalo spreminjanje kmetijske površine v gozdarsko. Glede na intenzivnost procesa ločimo:

1. Intenzivno ogozdovanje (Og 1), kjer je več kot 75 % vseh sprememb v zemljiških kategorijah v korist naraščanja gozdov.¹¹

2. Ogozdovanje (Og 2), kjer je več kot 50 % vseh sprememb v zemljiških kategorijah v korist naraščanja gozdov.

3. Rahla prevlada ogozdovanja nad ostalimi smermi spreminjanja izrabe zemljišča (Og 3).

II. **O z e l e n j e v a n j e**. V to skupino so uvrščene vse tiste katastrske občine, kjer je v ospredju spreminjanje poljedelske pokrajine v živinorejsko. Po intenzivnosti procesa ločimo:

1. Intenzivno ozelenjevanje (O 1), kjer je več kot 75 % vseh sprememb v zemljiških kategorijah v korist naraščanja travišča (travnikov, pašnikov).

2. Ozelenjevanje (O 2), kjer je več kot 50 % vseh sprememb v zemljiških kategorijah v korist naraščanja travišča.

3. Rahla prevlada ozelenjevanja nad ostalimi smermi spreminjanja izrabe zemljišča (O 3).

III. **U r b a n i z a c i j a**. V to skupino so uvrščene vse tiste katastrske občine, kjer je večina sprememb v izrabi zemljišča v korist naraščanja zazidalnih in drugih zemljišč za potrebe urbanizacije. Po intenzivnosti procesa ločimo:

¹¹ Primer izračuna tipov: v neki k. o. so se skrčile intenzivno obdelane površine (njive, vrtovi in vinogradi) za 50 ha, travišča so narasla za 5 ha, gozdovi za 45 ha, medtem ko so ostale druge kategorije nespremenjene. Spremembe v izrabi zemljišča so nastale na 50 ha, od tega je šlo 5 ha ali 10 % v korist naraščanja travišča in 45 ha ali 90 % pa v korist naraščanja gozdov. K. o. bi bila uvrščena v tip Og 1.

1. Intenzivna urbanizacija (U 1), kjer je več kot 75 % vseh sprememb v korist naraščanja urbaniziranih zemljišč.

2. Urbanizacija (U 2), kjer je več kot 75 % vseh sprememb v korist naraščanja teh zemljišč.

3. Rahla prevlada urbanizacije nad ostalimi smermi spreminjanja izrabe zemljišča (U 3).

IV. I n t e n z i f i k a c i j a izrabe zemljišča. V to skupino so uvrščene vse tiste katastrske občine, kjer gre večina sprememb v izrabi zemljišča v korist naraščanja njiv, vrtov in vinogradov — torej intenzivno obdelanih zemljišč.

1. Močna intenzifikacija (I 1), kjer je več kot 75 % vseh sprememb v izrabi zemljišča v korist naraščanja intenzivno obdelanih zemljišč.

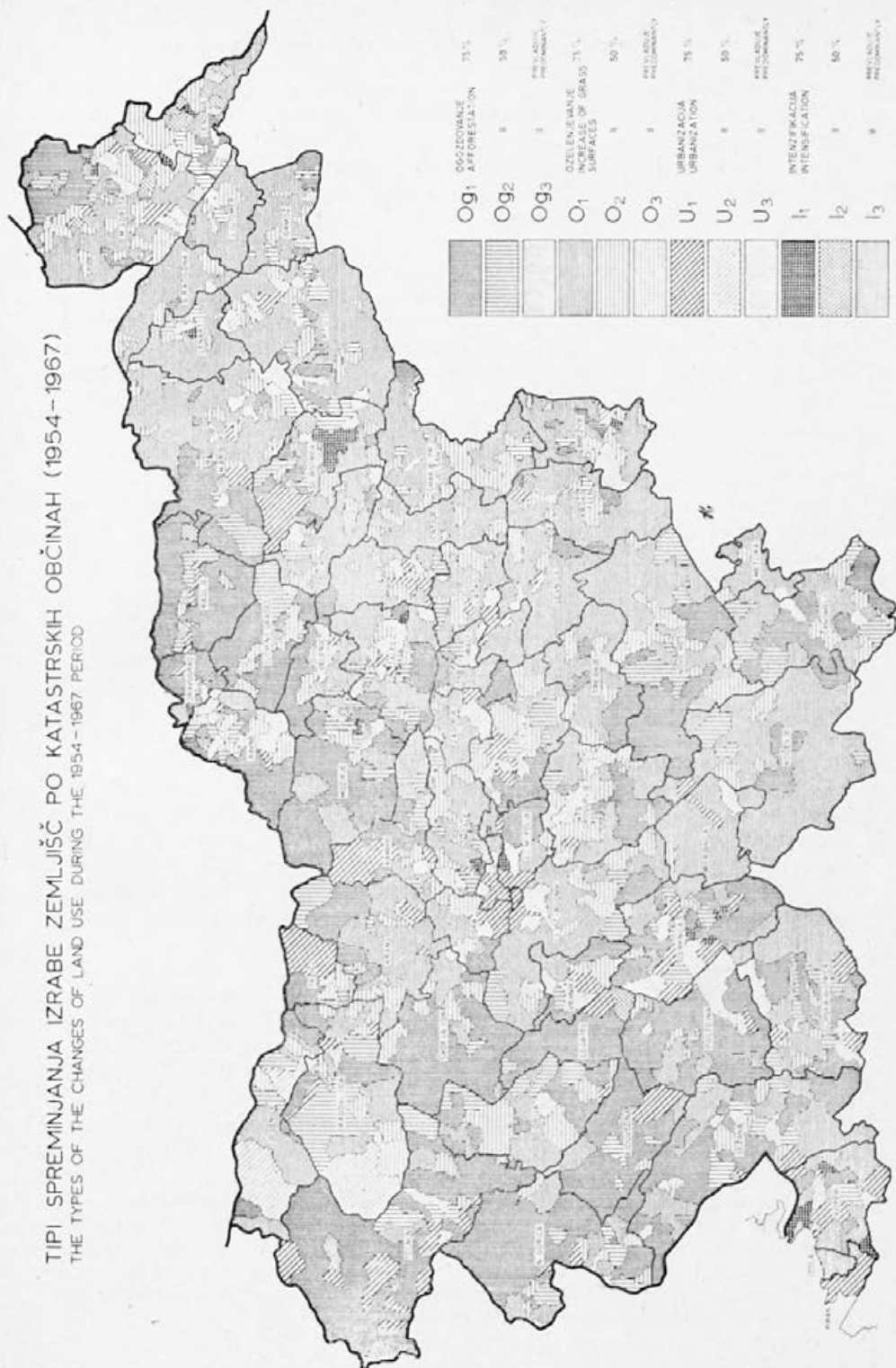
2. Intenzifikacija (I 2), kjer je več kot 50 % vseh sprememb v korist naraščanja teh zemljišč.

3. Rahla prevlada intenzifikacije nad ostalimi smermi spreminjanja izrabe zemljišča (I 3).

O g o z d o v a n j e je značilno za pretežni del našega gorskega sveta in zavzema skupno okrog 1/3 vse površine Slovenije. Najintenzivneje se uveljavlja ob zgornji meji naselitve, kjer prevlada tip Og 1. Kot je razvidno iz priložene karte (karta 2.) prevladuje tip Og 1 izrazito v severnem in zahodnem delu Slovenije, drugod pa se uveljavlja v manjših, strnjenih kosih. Najobsežnejše, strnjeno področje intenzivnega ogozdovanja se razprostira od Maribora na vzhodu do Kamniške Bistrice na zahodu. Na severnih in severozahodnih pobočjih Pohorja sega znatno niže kot pa na južnih in jugovzhodnih pobočjih. V karavanškem svetu se pojavlja v osamljenih kosih na Jezerskem, pri Sv. Ani, v Begunjah in Doslovčah. V zahodnem delu Slovenije zopet izrazito prevlada, razen manjših izjem v Soški in Vipavski dolini ter v skrajnem zahodnem delu Goriških Brd in treh obalnih občin. Na Dolenjskem se uveljavlja zlasti v Suhi Krajini, v Beli Krajini (Poljanska gora ter ob Kolpi Preloka, Domelj itd.) in na Gorjancih. Večja strnjena področja zavzema tudi med Snežnikom in Loškim potokom, zlasti na Babni polici in na Babnem polju. V Posavskem hribovju, v Halozah in na Goriškem se uveljavlja le v manjših in osamljenih področjih. Drugi in tretji tip ogozdovanja (Og 2 in Og 3) se na splošno uveljavljata v istih predelih, toda v nekoliko nižjih legah in ob ugodnejših prometnih poteh, segata pa tudi v subpanonski svet.

O z e l e n j e v a n j e je najvažnejša smer spreminjanja izrabe zemljišča v Sloveniji. Intenzivno ozelenjevanje (O 1) izrazito prevlada v Prekmurju, Slovenskih goricah, Halozah, na Kozjanskem, Bizeljskem in vse do Bele Krajine. V ostalih krajih Slovenije se uveljavlja predvsem v tistih področjih gorskega sveta, kjer je nekoliko ugodnejši naravni potencial za agrarno izrabo tal ter v dnu dolin in kotlin. Notranja diferenciacija na posamezne tipe je močno odvisna od vrednosti naravnih razmer za kmetijstvo, od velikosti posestev in od bližine neagrarnih središč in ugodnih prometnih zvez. Prvi tip se v notranjosti

TIPI SPREMINJANJA IZRABE ZEMLJIŠČ PO KATASTRSKIH OBČINAH (1954-1967)
 THE TYPES OF THE CHANGES OF LAND USE DURING THE 1954-1967 PERIOD

Karta 2

Slovenije pojavlja predvsem v višjih predelih, drugi in tretji tip O 2 in O 3 pa pretežno v nižjem svetu, zlasti na področju dnevne migracije delovne sile.

Urbanizacija je vplivala na spremembe v izrabi zemljišča predvsem v okolici večjih neagrarnih središč in ob ugodnih prometnih poteh. Pri tem je zlasti dobro vidna osrednja prometna os Maribor — Celje — Ljubljana — Vrhnika. Nekoliko manj izrazite so gorenjska, dolenska, soška dravsko-mežiška in notranjska prometna smer. Razen v teh področjih se vpliv urbanizacije na izrabo zemljišča močno uveljavlja tudi v gorskem svetu. V severovzhodnem delu Slovenije se uveljavlja zlasti na Pohorju (Planina in Smrečno), kjer so nastali znatni turistični objekti. V alpski Sloveniji se uveljavlja pri Sv. Katarini, na Županjih njivah, v Kranjski gori in v Gozdu. V Julijskih Alpah je najizrazitejši primer Studor, na Primorskem pa Nanos.

Intenzifikacija, to je širjenje njivskih, vinogradniških in vrtnarskih zemljišč je v Sloveniji samo izjemen pojav. Uveljavlja se v posameznih področjih, kjer so družbena posestva z velikimi investicijami pridobila nekaj novih njivskih zemljišč. Taki primeri so v občinah Ljubljana-Bežigrad, Ljubljana-Polje, Ljutomer, Lendava, Slovenska Bistrica, Ilirska Bistrica in Žalec.¹²

Če skušamo smeri spreminjanja izrabe zemljišča ovrednotiti z vidika vrednosti našega naravnega potenciala za kmetijsko izrabo tal na današnji stopnji družbeno-gospodarskega razvoja, lahko rečemo: čim intenzivnejši je proces ekstenzifikacije izrabe zemljišča v gorskem in kraškem svetu, tem naprednejše tendence se uveljavljajo v kmetijskem gospodarstvu te pokrajine. Pri tem moramo upoštevati našo izhodiščno stopnjo razvoja in specifično posestno strukturo.

Razvoj ornih, travnih in gozdnih zemljišč. Pregled uveljavljanja ogozdovanja, ozelenjevanja, urbanizacije in intenzifikacije nam kaže večjo ali manjšo prevlado posamezne smeri pri spreminjanju izrabe zemljišča, ne daje nam pa vpogleda v obseg teh procesov. Da bi dobili ta vpogled sem primerjal stanje ornih (njive, vrtovi in vinogradi), travnih (sadovnjaki, travniki, pašniki, senožeti) in gozdnih zemljišč leta 1954 in leta 1967.

Kot smo že omenili, je večanje ornih zemljišč v Sloveniji samo izjemen pojav. Izredno so narasla v občinah Ljubljana-Bežigrad (+ 55 %), Ljubljana-Moste (+ 28 %), Lendava (+ 28 %) in Ilirska Bistrica (+ 7,5 %). Manjši porast ornih zemljišč je opazen tudi v občinah Ljutomer (+ 3,8 %), in Slovenska Bistrica (+ 0,8 %). V vseh primerih gre za učinek agrotehničnih del naših družbenih gospodarstev. V vseh ostalih občinah Slovenije obseg ornih zemljišč nazaduje. Najmanj je nazadoval (do 5 %) v treh obalnih občinah in v občini Laško. Od 5 do

¹² Čeprav je pregled spreminjanja izrabe zemljišča izdelan na osnovi sprememb v posameznih k. o. nam vendar posplošitve močno zabrišejo dejanske procese. Številne k. o. segajo od dna doline do najvišjih vrhov, v različnih višinskih zonah pa se izraba zemljišča spreminja v različne smeri; v višjih področjih ogozdovanje, v nižjem svetu ozelenjevanje. Za celotno k. o. pa je označena samo tista smer, ki prevlada.

RAZVOJ OBDELOVALNIH POVRŠIN 1954-1967
 THE DEVELOPMENT OF TILLED SURFACES (1954-1967)

Karta 5

10 % nazadovanja izkazujejo občine Žalec, Črnomelj, Cerknica, Kočevje, Ormož in Kranj. Nazadovanje od 10 do 15 % kažejo štiri občine v vzhodnem delu Slovenije (Brežice, Krško, Metlika in Murska Sobota) ter občine Ljubljana-Siška, Grosuplje, Logatec in Tolmin. Od 15 do 20 % so se skrčila orna zemljišča v občinah Sentjur pri Celju, Idrija, Postojna, Jesenice, Domžale, Novo mesto, Radovljica, Lenart, Litija, Ribnica, Radlje ob Dravi in Ptuj. Od 20 do 30 % so nazadovala v tistih občinah, ki obsegajo pretežno gorski ali kraški svet, v glavnem v predelih, kjer se uveljavlja intenzivno ogozdovanje. To so občine Maribor, Dravograd, Ravne na Koroškem, Slovenj Gradec, Slovenske Konjice, Smarje pri Jelšah, Celje, Kamnik, Zagorje, Sevnica, Trebnje, Tržič, Škofja Loka, Ljubljana-Vič, Vrhnika, Ajdovščina in Nova Gorica. Največje nazadovanje ornih zemljišč je v občinah Trbovlje (— 35 %), Velenje (— 33 %) ter Hrastnik (— 32 %). Kljub novo pridobljenim njivskim zemljiščem v nekaterih občinah se je skupna površina ornih zemljišč v navedenem času zmanjšala od 376.647 ha na 320.382 ha, kar pomeni zmanjšanje za 567.2674 ha ali za 15 %.

Če pa si ogledamo razvoj ornih zemljišč v nekoliko daljšem obdobju, dobimo naslednjo podobo (tab. 5).

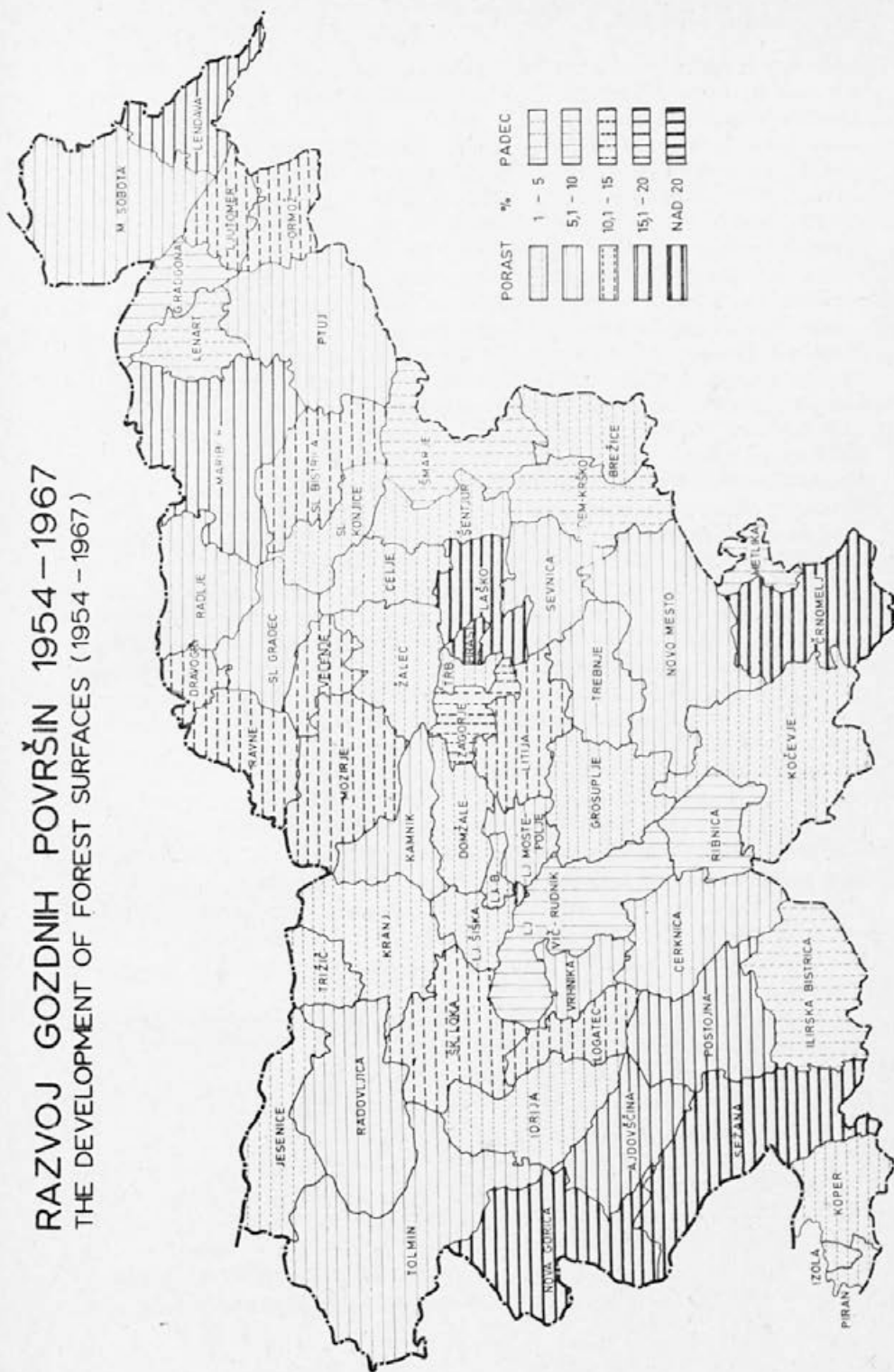
Tab. 5. Razvoj ornih zemljišč v razdobju 1939—1967.

Čas	Razlika v celotnem obdobju	Popreček na leto
1939—1954	— 7,4 %	— 0,5 %
1954—1967	— 15,0 %	— 1,0 %
1939—1967	— 17,9 %	— 0,64 %

Travnna zemljišča (travniki, pašniki, senožeti, sadovnjaki) so se v Sloveniji v istem razdobju povečala od 641.797 ha na 678.250 ha, torej za 376.453 ha ali za 5,6 %. Glede tega pa so izredno velike razlike med posameznimi predeli Slovenije. Nazadovanje obsega travnih zemljišč je značilno za 23 občin. Do 5 % je nazadoval v občinah Mozirje, Žalec, Idrija, Piran, Jesenice, Grosuplje, Novo mesto, Radgona in Ljubljana-Siška. Od 5 do 10 % so nazadovala travna zemljišča v občinah Ajdovščina, Tolmin, Cerknica, Slovenj Gradec in Tržič. Od 10 do 15 % nazadovanja travnišča izkazujejo občine Velenje, Koper, Kamnik, Logatec, Škofja Loka, Dravograd in Radlje ob Dravi. Najbolj so nazadovala travnišča v občinah Ravne na Koroškem (— 28 %) in Postojna (— 21 %). Večina občin, ki izkazuje nazadovanje travnišč, zavzema gorski in kraški svet, v subpanonskem svetu sta samo občini Radgona in Novo mesto. Najbolj strnjeno področje nazadovanja travnišč se pojavlja od zahodnega dela Pohorja na vzhodu in do Kokre na zahodu ter do Tuhinjske doline in revirskih občin na jugu. Drugi večji strnjeni predel nazadovanja travnišč se uveljavlja v zahodnem delu Slovenije z izjemo občin Nova Gorica, Sežana, Ilirska Bistrica in Izola. Najbolj so porastla tra-

RAZVOJ GOZDNIH POVRŠIN 1954 – 1967

THE DEVELOPMENT OF FOREST SURFACES (1954 – 1967)

Karta 4

višča v občinah Sevnica (+ 46 %), Sežana (+ 45 %), Laško (+ 40 %) in Brežice (+ 31 %). Nad 20 % so porasla v občinah Slovenska Bistrica, Ljutomer in Ljubljana-Vič.

Obseg gozdov se je po katastrskih podatkih v navedenem obdobju v Sloveniji povečal od 856.527 ha na 907.445 ha, to je za 70.916 ha ali za 8,5 %. Razvoj gozdnih zemljišč je po posameznih političnih občinah dokaj različen. Krčenje njihovega obsega izkazuje 8 občin. Najmanjše nazadovanje je v občinah Krško, Šmarje pri Jelšah, Ilirska Bistrica in Lenart (do 5 %), nekoliko večje (od 5 do 10 %) je v občinah Metlika, Radgona in Ribnica, največje pa v občini Zagorje (— 14,2 %). Največjo rast gozdnih zemljišč (nad 20 %) izkazujejo občine Črnomelj, Hrastnik, Sežana, Nova Gorica in Laško. Od 15 do 20 % je porasla površina gozdov v občinah Ajdovščina, Postojna, Lendava in Maribor. Od 10 do 15 % rasti izkazujejo občine Mozirje, Velenje, Ljutomer, Škofja Loka, Zagorje, Ormož, Dravograd, Ravne na Koroškem, Litija in Slovenska Bistrica. Od 5 do 10 % se je razširila površina gozdov v občinah Sevnica, Tolmin, Kamnik, Novo mesto, Radovljica, Cerknica, Trebnje, Murska Sobota, Slovenj Gradec, Vrhnika, Radlje ob Dravi, Ptuj in Ljubljana-Polje. Vse ostale občine pa izkazujejo rast gozdnih zemljišč pod 5 %.

Vpliv prevrednotenja naravnega potenciala in velikosti kmetij na spreminjanje izrabe zemljišča. Pregled splošnih značilnosti razvoja zemljiških kategorij nam sicer osvetli osnovne smeri in intenzivnost spreminjanja izrabe zemljišča v Sloveniji, toda le malo nam pove o tem, ali je osnovno gibalno teh procesov prevrednotenje naravnih razmer za agrarno izrabo tal, ali je vodilni vpliv neustrezne socialnopolosostne strukture ali pa drugih družbeno-gospodarskih dejavnikov. Na ta vprašanja ni mogoče dati nekaterih splošnih odgovorov, ki bi veljali za širše področje, še manj pa za celo Slovenijo. Izredno velike razlike v vrednosti naravnega potenciala za kmetijsko izrabo tal, v socialnopolosostni strukturi in v stopnji razvoja neagrarnega gospodarstva povzročajo, da so odnosi med posameznimi dejavniki v različnih predelih zelo različni.

Če si ogledamo glavne dejavnike, ki vplivajo in bodo vplivali na spreminjanje izrabe zemljišča, bi jih lahko strnili v te-le skupine:

1. Neustrezne naravne razmere (npr. strmina, slaba tla, neugodne klimatske razmere itd.).
2. Strukturne pomanjkljivosti (posestna in parcelna razdobljenost, male osamljene kmetijske površine itd.).
3. Socialno-ekonomske razmere (možnost zaposlitve v drugih donosnejših gospodarskih panogah, nesigurnost odkupnih cen, spremembe cen predmetov, ki jih kmetijstvo potrebuje itd.).

Odgovore na gornja vprašanja bomo lahko dobili šele, ko bomo s podrobnimi raziskavami dobro spoznali vrednost navedenih dejavnikov. Strukturni in socialno-ekonomski vplivi niso nekaj trajnega, nespremenljivega, temveč se dajo deloma odpraviti ali izboljšati. Naravni dejavniki pa imajo stalne ali vsaj dolgotrajnejše vplive in so težko spremenljivi, zato jih je potrebno podrobneje proučiti.

Vsaka slovenska makroregija bo glede na prevladujoče poteze naravnih razmer, zlasti glede na tiste elemente, ki odločilno vplivajo na možnost produktivne izrabe naravnega potenciala za kmetijsko izrabo tal, zahtevala posebna proučevanja ter posebne makro- in mikro-kriterije za klasifikacijo kmetijskih zemljišč. Z makrokriteriji bi lahko ločili tista zemljišča, ki danes in v neposredni bodočnosti še prihajajo v poštev za različne oblike kmetijske izrabe tal, od tistih, ki nimajo več osnovnih pogojev za to in jih je treba prepustiti drugim uporabnikom.

Glede na prevladujoče značilnosti našega nacionalnega prostora bo gorski svet zahteval največ podrobnih proučevanj. Zaradi svojstvenih produkcijskih pogojev (nadmorske višine, strmine, svojstvene oblike poselitve itd.) pomeni posebno okolje. Čeprav je to okolje na znotraj močno diferencirano (različna nadmorska višina, nagnjenost pobočij, mikroklimatske razmere, kakovost prsti, oddaljenost od neagrarnih središč in možnosti pridobivanja dodatnih dohodkov od turizma, gozdarstva itd.) je povsod glavni dejavnik, ki bo krčil kmetijska zemljišča — nagib zemljišča. Zaradi tega ga lahko vzamemo za osnovni skupni kriterij za ves naš gorski svet in z njegovo pomočjo ločimo potencialna kmetijska zemljišča od tistih, ki tem namenom več ne ustrezajo. Izjemna so tista področja, ki so zaradi drugih elementov naravnih razmer primerna za gojitev specialnih kultur (sadje, maline in drugi nasadi).

Strmina ali nagib zemljišča je eden izmed osnovnih elementov, ki »dobavlja« in bo tudi v bodoče »dobavljal« potencialno mejna kmetijska zemljišča in to iz dveh razlogov:

1. Zaradi odločilnega vpliva na rentabilnost gojitve posameznih skupin poljščin.

2. Zaradi odločilnega vpliva na možnost uporabe kmetijske mehanizacije.

Vpliv strmine na rentabilnost gojitve posameznih kultur je pri različnih kulturah zelo različen. Po Meinbergu¹³ je vpliv strmine na gojitev posameznih poljščin naslednji:

1. Nagnjenost do 6 %: ravnina ali ravnini enakovredna zemljišča. Zaradi nagnjenosti je mogoče brez ovir gojiti vse kulture.

2. Nagnjenost od 6 do 12 %: položna zemljišča. Zaradi nagnjenosti je mogoče gojiti vse kulture, le pri okopavinah se že kaže negativni vpliv.

3. Nagnjenost od 12 do 18 %: strma zemljišča. Pri gojitvi vseh poljščin se že uveljavljajo negativni vplivi strmine. Pri 16 % nagnjenosti je gojitev okopavin že problematična. Možnosti uvajanja intenzivnega travnega gospodarstva so zaradi strmine samo deloma omejene.

4. Nagnjenost od 18 do 24 %: zelo strma zemljišča. Gojitev okopavin gospodarsko ni več utemeljena. Gojitev žitaric in krmnih kultur je z velikimi omejitvami še mogoča. Tudi možnosti za intenzivno travno gospodarstvo so zelo omejene.

¹³ Meinberg, Die Bewertung hängiger Grundstücke in der Flurbereinigung. Forschungsbericht (v tisku).

5. Nagnjenost nad 24 ‰: intenzivno travno gospodarstvo in gojitev poljščin je zaradi prevelike strmine negospodarno.

Strmina ima izredno močan vpliv tudi na možnost uvajanja kmetijske mehanizacije, še posebno v Sloveniji, ker smo glede tega na zasebnih kmečkih gospodarstvih v znatnem zaostanku za ostali deželami v Evropi, kjer prevladuje zasebna zemljiška posest. Velik del našega gorskega sveta je bil poseljen v času motičnega poljedelstva. Možnost kmetijske izrabe tal je bila vezana na določeno poljedelsko tehniko — motiko. Že uvedba rala je izločila iz obdelovanja vrsto njiv ali pa cele kmetije, ki jih zaradi strmin ni bilo več mogoče obdelovati s vprežno živino. Naslednjo fazo izločanja strmih njiv je povzročilo uvajanje železnega pluga. Na tej stopnji razvoja je velika večina naših kmetijskih zemljišč v gorskem svetu. Ne moremo računati, da bi bodoči razvoj kmetijske tehnike šel v smer, ki bi omogočila rentabilno obdelavo vedno bolj strmih zemljišč, temveč moramo predvidevati, da bo šel razvoj v nasprotno smer. Čeprav zaradi tehničnega zaostajanja našega kmetijstva sami nimamo dosti izkušenj pri uporabi kmetijske mehanizacije v strminah, lahko na osnovi izkušenj od drugod ugotovimo, da za orno poljedelstvo niso več primerna zemljišča, ki imajo nagib nad 20 ‰, za travno gospodarstvo pa je sedanja meja nekje pri 24 ‰. Toda ne glede na to relativno vrednotenje, ki se bo prostorsko in časovno neprestano spreminjalo, je osnovna naloga ugotoviti nagib kmetijskih zemljišč v Sloveniji.

To ugotavljanje bi lahko izvedli na dva načina. Prvi, najnatančnejši način je podrobno kartiranje kmetijskih zemljišč v gorskem svetu, podobno kot so skartirana gozdna zemljišča ter sestav in kakovost gozda. Take podrobne karte bi bile trajna osnova za relativno vrednotenje in ugotavljanje potencialnih kmetijskih zemljišč v zvezi s splošnim družbeno-gospodarskim in tehnični mrazvojem ter z razvojem potreb po prehrani. Kljub temu, da bi tak pregled zahteval dosti truda in sredstev, je neobhodno potreben. Pri podrobnem kartiranju se bo pojavilo vprašanje, kakšno enoto naj vzamemo kot izhodišče za ugotavljanje nagiba. Ponekod bo to lahko, ker je nagib obsežnejših področij dokaj enoten. Drugod pa se nagib zelo hitro spreminja in bo nastalo vprašanje, na kaj naj naslonimo posplošitev, na parcelo, posestvo, določeno strnjeno velikost kmetijskih zemljišč ali kaj drugega. Za ta namen bi morala obstajati določena metodologija, ki bi upoštevala tudi druge bistvene elemente, kot je na primer bodoča minimalna velikost kmetijskih zemljišč, ki še prihajajo v poštev za kmetijsko izrabo tal pri posameznih usmeritvah njene izrabe.

Drugi način vrednotenja nagiba zemljišč bi lahko slonel na izračunu strmih po izohipsah. Proučiti moramo v praksi možnosti, ki jih nudi nova katastrska karta v merilu 1 : 5.000, izdelana po najnovejši fotogrametrični metodi z vrisanimi izohipsami (5 m).

Drugi vodilni dejavnik, ki bo trajno vplival na krčenje sedanjih kmetijskih zemljišč v gorskih in kraških predelih, je strnjena velikost kmetijskih zemljišč. Ta dejavnik, ki ni nič manj pomemben kot nagib zemljišča, je pri nas še skoraj v celoti neproučen.

Razen Malovrhovega dela¹⁴ nimamo nobenih pomembnejših raziskav. Podobno kot velikost kmetije je tudi strnjena velikost osamljenih kmetijskih zemljišč, ki je z ekonomskega vidika še primerna za kmetijsko izrabo, spremenljiva z družbenogospodarskim razvojem, pa tudi z razlikami v naravnih razmerah, prometnem omrežju in v kmetijskih strukturah.

Podrobna proučitev teh dveh za gorski in kraški svet vodilnih dejavnikov, ni važna samo za ugotavljanje vzrokov dosedanjih sprememb, temveč še posebno za usmerjanje nadaljnjega razvoja v izrabi zemljišča. Glede zadnjega bi nam nudila te-le možnosti:

1. Glede na današnjo stopnjo razvoja agrotehnike bi lahko ločili potencialna kmetijska zemljišča od tistih, ki jih je potrebno prepustiti drugim uporabnikom.

2. Z določenim nagibom zemljišča bi ugotovili tudi možnosti, do kod je rentabilno pridelovanje posameznih vrst poljščin in kje se začenja izključno travno gospodarstvo. Ugotovili bi področja, ki so primerna za pašno-košni sistem, zono intenzivne živinoreje in predele kjer nagib omogoča rentabilno gojitev drugih poljščin, če so za to ugodni tudi drugi naravni in družbeni dejavniki.

3. Druge lastnosti naravnega potenciala za kmetijsko izrabo tal (npr. pedološke in mikroklimatske razmere), bi proučevali samo tam, kjer nagib in velikost strnjenih kmetijskih zemljišč omogočata tudi drugačno izrabo.

4. Taka klasifikacija naravnega potenciala bi lahko bila ena izmed osnov za določanje bodoče maksimalne velikosti zasebnih kmečkih gospodarstev, za realno davčno politiko in družbeno pomoč v posameznih predelih z različnim naravnim in družbeno-gospodarskim okoljem.

Tako vrednost navedenim dejavnikom določa stopnja družbenogospodarskega razvoja z drugačnim vrednotenjem človekovega dela. Kako pa lahko dejansko vrednotijo naravne dejavnike v določenem okolju, je predvsem odvisno od stopnje splošnega gospodarskega razvoja in od velikosti posestev. V različnih socialnoposestnih strukturah se izraba zemljišča spreminja različno intenzivno in v različni smeri. Pa tudi v krajih, kjer je naravni potencial za agrarno izrabo tal skoraj enak, so glede na velikost kmetij izredno velike razlike pri spreminjanju izrabe zemljišča. Podrobna proučevanja tega spreminjanja v različnih naravnih razmerah in socialnoposestnih strukturah, so pokazala, da je znotraj posameznega predela odločilna velikost posesti.¹⁵ Vpliv velikosti kmetij se seveda drugače odraža v predelih, kjer je mogoče preslajanje prebivalstva in zaposlovanje v drugih poklicih, kot pa tam,

¹⁴ C. Malovrh, Analiza gospodarsko prostorske strukture individualnih kmetijskih obratov različnih agrarnih predelov Slovenije. Geografski vestnik XXXVII, 1965, str. 15—60. — Isti, Die Bodenfragmentation als betriebsformende Kraft der kleinbäuerlichen Betriebe, Beispiele aus dem slovenischen Alpenvorland. Festschrift Leopold G. Scheidl zum 60. Geburtstag I., Wien 1965.

¹⁵ J. Medved, I. Gams, Ojstrica nad Dravogradom, GV, XL, 1968. — J. Medved, Tipi in smeri spreminjanja izrabe zemljišča v Pohorskem Podravju. ČZN 1969 (v tisku).

kjer zaradi oddaljenosti in neugodnih prometnih zvez to ni mogoče in se mora višek prebivalstva odseljevati.

Kakšni odnosi med velikostjo kmetij in spreminjanjem izrabe zemljišča se uveljavljajo v različnih naravnih in družbeno-gospodarskih razmerah v Sloveniji, ni mogoče v celoti ugotoviti, ker manjkajo podrobne raziskave. Kot primer izredno močnega vpliva velikosti kmetij na spreminjanje izrabe zemljišča si oglejmo rezultate proučevanj iz Pohorskega Podravja.

Primer Pohorskega Podravja. Za poskus take proučitve v Pohorskem Podravju sem analiziral spreminjanje izrabe zemljišča na 80 izbranih kmetijah, ki sem jih razdelil v štiri skupine po 20 kmetij. V prvi skupini so gospodarstva, ki imajo najmanj 60 ha skupne površine, od tega najmanj 15 ha kmetijskih zemljišč (diagram 5). V drugi skupini so gospodarstva, ki majo od 50 do 60 ha skupne površine (diagram 4), v tretji skupini gospodarstva, ki imajo od 15 do 30 ha (diagram 5) in v četrti skupini gospodarstva, ki imajo od 5 do 15 ha skupne površine (diagram 6). Primeri so vzeti iz 10 katastrskih občin v Mežiški dolini (Koprivna, Strojna, Bistra, Topla), v Dravski dolini (Ojstrica, Velka, Goriški vrh, Kozji vrh), v Mislinjski dolini (Golavabuka) in na južnem pobočju Pohorja (Ošelj).¹⁶

Pri kmečkih gospodarstvih prve skupine je spreminjanje izrabe zemljišča dokaj v skladu s spremenjeno vrednostjo naravnega potenciala za kmetijsko izrabo tal. Njive so se od leta 1945 do 1969 skrčile za 60 %. V prvem obdobju (do leta 1954) je opazno le skromno nazadovanje, večina sprememb je nastala v zadnjih letih. Izredno močno se je zmanjšal obseg pašnikov in planin. Pri tem pa je značilno, da je bilo krčenje predvsem v prvem obdobju, medtem ko je v zadnjih letih opazen skromen porast pašnikov. Tak razvoj pašnih zemljišč je predvsem posledica prepovedi gozdne paše, zaradi katere so kmetje opustili pašnike — enklave sredi gozdov. V zadnjem času pa se širijo pašniki na račun travnikov in njiv.

Travna zemljišča v prvem obdobju le skromno rastejo, v zadnjih letih pa se je njihova površina znatno povečala, predvsem zaradi opuščanja žitaric in prehajanja na travno gospodarstvo. Drugačne značilnosti opazimo pri širjenju gozdov; njihova rast pripada povečini prvemu obdobju (do leta 1954), medtem ko je v zadnjih letih dokaj skromna. Te razlike so predvsem od tod, ker so v prvih letih po osvoboditvi prepustili ogozdovanju velike površine pašnikov in planin, sedaj pa se gozd polagoma širi na nekdanja obdelovalna zemljišča.

Druga velikostna skupina kaže podobne značilnosti, le da so spremembe v izrabi zemlje ne samo absolutno, temveč tudi relativno dosti manjše. Tudi pri tretji in četrti velikostni skupini so tendence sicer podobne, toda spremembe so (relativno in absolutno) izredno skromne.

¹⁶ Razvoj izrabe zemljišča sloni na primerjavi stanja zemljiških kategorij leta 1945, 1954 in 1969. To stanje sem ugotovil tako, da sem osnovne podatke, ki sem jih dobil na zavodih za izmero zemljišč z anketo pri posameznih gospodarstvih vskladal s stvarnimi razmerami.

Gospodarstva teh skupin so v danih naravnih razmerah že premajhna za kakršne koli bistvene spremembe v izrabi zemljišča.

V prvi in deloma v drugi velikostni skupini lahko kmetje z uvajanjem mehanizacije v travno in gozdno gospodarstvo dvigajo storilnost svojega dela. Vse anketirane kmetije v prvi skupini imajo svoje motorne kosilnice in motorne žage za delo v gozdu. Okrog $\frac{1}{3}$ kmetij v prvi skupini pa ima tudi svoje lahke traktorje in urejene pašnike z električnimi pastirji. Pri kmetijah četrte velikostne skupine je lahka mehanizacija samo izjemen pojav. Premajhna velikost gospodarstva jim ne omogoča bistvenih sprememb, ne morejo se nasloniti ne na gozdarstvo ne na živinorejo, kajti za oboje bi potrebovali večja zemljišča. Zaradi tega morajo vztrajati pri starem polikulturnem sistemu ter si z večjim vlaganjem dela ustvariti možnosti za preživetje. Prevlada intenzivnih kultur (glede na vloženo delo) je tem večja, čim manjša je posest in čim številnejša je družina.

Zaključki

Družbeno-gospodarski razvoj Slovenije v zadnjih dveh desetletjih je povzročil temeljite spremembe v izrabi zemljišča in poklicni sestavi prebivalstva. Po njegovem vplivu na spreminjanje stare agrarne strukture lahko razlikujemo dvoje obdobj:

1. Obdobje ekstenzivne industrializacije je izredno močno zmanjšalo število kmečkega prebivalstva. V oddaljenih krajih, od koder ni mogoče dnevno odhajati na delo, je bilo v ospredju odseljevanje, v bližini industrijskih središč in ob ugodnih prometnih poteh pa preseljanje prebivalstva. Industrija v tem času še ni bila sposobna, da bi vzporedno z manjšanjem števila delovne sile nudila kmetijstvu potrebno mehanizacijo. Zaradi tega se je kmetijstvo skušalo ob uporabi stare primitivne tehnike z notranjim prilagajanjem, zlasti z opuščanjem intenzivnih kultur (glede na vloženo delo), ogozdovanjem in ozelenjevanjem prilagajati novim družbeno-gospodarskim razmeram.

2. Z gospodarsko reformo se začne pri nas obdobje znanstveno-tehnične revolucije. Bistvo novega obdobja je v tem, da z uporabo moderne tehnike proizvodnja narašča, ne da bi se večala vsota vložene dela. Zato je rast življenjske ravni posameznika in skupnosti mogoča le na osnovi večanja produktivnosti dela. To pa lahko kmečki delavec veča samo z uvajanjem mehanizacije in drugih agrotehničnih ukrepov ali pa s skrajno ekstenzifikacijo izrabe zemljišča. Za oba načina pa bo kmečka družina rabila vedno več zemlje. Nasproti tem zahtevam pa stojita stara, že davno preživela posestna struktura, ki temelji na vrednosti naravnega potenciala za kmetijsko izrabo tal v predindustrijskem obdobju, in pomanjkanje možnosti za zaposlitev v neagrarnem gospodarstvu. Za rešitev te krize pa je nujna vsestranska družbena pomoč.

Summary: CHANGES IN LAND USE AND OCCUPATION STRUCTURE OF AGRARIAN POPULATION IN SLOVENIA DURING THE LAST TWO DECADES

Jakob Medved

During the last two decades the economic structure of Slovenia has changed considerably; out of an underdeveloped agrarian country Slovenia has developed into an industrial-agrarian country with a small percentage of agrarian population (about 27 per cent). The principal aim of the present contribution is to establish how this development is to be seen in the changes of the old agrarian structure and in the emergence of new forms in the countryside area.

In Slovenia private land ownership is in predominance; it comprises 69 per cent of the entire surfaces. The average size of private farming holdings is a little above the Yugoslav average which was in 1969 5.8 hectares. The average size of a farming holding in Slovenia in 1951 was 8.27 hectares, in 1947 6.74 hectare, and in 1969 6.2 hectares. During the last two decades the number of farming holdings has decreased by 16000, i. e. by 8 per cent. The entire decrease of the number of farmsteads has run in two groups, viz. in the group up to 2 hectares where the number of farmsteads has decreased by 18.1 per cent, and in the group over 10 hectares with the corresponding 16.5 per cent. The groups between them (from 2 to 5, and from 5 to 8 hectares) show an increase of the number of farmsteads. The greatest dissection of land ownership is to be found in the eastern part of Slovenia and on the Coast.

The prevailing small land ownership as well as the favourable chances for employment in non-agrarian branches during the time of extensive industrialization caused an extraordinarily quick occupational changes of the population as well as the emergence of mixed working-farming and non-farming households. The percentage of pure farming households in Slovenia is slightly above one quarter, while their spatial extension depends very much on the degree of development of non-agrarian economy in individual areas (Map No 1).

The emigration and occupational changes of non-agrarian population, the different assessment of the national potential for agrarian land use and the unfavourable landownership structure have caused considerable changes in the land use. The detailed survey of the changes in the land use according to the individual land registry units (Map No 2.) shows that the afforestation is in progress above all in the mountainous parts where the landownership is bigger and the natural potential weaker, while the growing of grassland is in progress in the sub-Pannonian areas, in the bottom of valleys and basins, and in the vicinity of non-agrarian centres. The intensification of land use is in Slovenia as a rule exception.

During the period 1954—1967 fields had been reduced by 14 per cent, vineyards by 25 per cent, and pastures by 8 per cent; orchard surfaces, on the other hand, had increased by 80 per cent, meadows by 8.5 per cent, and forests by 8.5 per cent.

Provided the natural and social conditions are equal, the decisive influence on the changes in and use is exerted by the size of farming holdings (Diagrams Nos 3, 4, 5, 6). Big farming holdings may change the land use in accordance with the value of the natural potential for modern land use, while small farming holdings must stick to the old system.